

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

**AZ EGYENÉRTÉKŰSÉG ÉS A TÉNYLEGES ÉRVÉNYESÜLÉS ELVE AZ
EURÓPAI UNIÓ JOGÁBAN**

A doktori értekezés tézisei

DR. MUZSALYI RÓBERT

Témavezetők:

PROF. DR. HARSÁGI VIKTÓRIA egyetemi tanár

PROF. DR. OSZTOVITS ANDRÁS egyetemi tanár

Budapest, 2020.

Tartalom

I.	A kutatás háttere és célkitűzései.....	3
II.	A dolgozat felépítése.....	5
III.	A kutatás módszertana és a felhasznált források.....	7
IV.	Az értekezés következtetései.....	8
	1. A jogtörténeti fejlődésből levonható következtetések	8
	2. Az egyenértékűség elvével kapcsolatos következtetések	11
	3. A tényleges érvényesülés elvével kapcsolatos következtetések.....	12
V.	Saját publikációk jegyzéke és azok független idézettsége	14

I. A kutatás háttere és célkitűzései

Amikor uniós jogon alapuló igényt érvényesítenek a tagállami bíróságok vagy hatóságok előtt, akkor ez eljáró szerveknek ugyanazt az eljárási jogszabályt kell alkalmazniuk, mint amikor a nemzeti jogon alapuló igényt érvényesítik. Nincs ugyanis egy egységes uniós polgári vagy közigazgatási eljárási kódex, ami az ilyen esetekre irányadó, és a felek ügyében alkalmazható volna. Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) ugyanakkor meghatározta azokat az elveket, amelyeket figyelembe kell venni a tagállami eljárás során annak érdekében, hogy a végrehajtásra és a jogérvényesítésre vonatkozó tagállami szabályok egyenértékűek legyenek, és az uniós jog tényleges érvényesülése biztosított legyen. Ezeknek az elveknek a betartásáért a tagállami jogalkalmazó szervek a felelősek.

A tagállami jogalkalmazó szerveknek tehát nem egy másik eljárási szabályt kell „elővenniük” az uniós jog érvényesítésekor, sokkal inkább – képletesen szólva – egy másik szemüveget kell feltenniük, amivel a saját nemzeti szabályukat meghatározott szempontok szerint alkalmazzák. Ennek a szemüvegnek az egyik lencséjén keresztül arra kell figyelniük, hogy az uniós jog érvényesítésére irányadó eljárási szabályok egyenértékűek legyenek a belső, tagállami keresetekre irányadó szabályokkal, tehát nem lehetnek kedvezőtlenebbek a hasonló jellegű belső jogra vonatkozókhöz képest. A másik lencsével pedig a tényleges érvényesülés elvét kell vizsgálniuk, ami azt követeli meg, hogy a tagállamok eljárási szabályai ne tegyék gyakorlatilag lehetetlenné vagy rendkívül nehézé az uniós jogon alapuló igények érvényesítését.

Az uniós jog érvényesítésére vonatkozó szabályok egy olyan terület, amire álláspontom szerint kiterjed az Európai Unió jogalkotási hatásköre, azonban ezen a téren még csak szektorális szinten valósult meg a tagállami jogharmonizáció. Éppen ezért mindazokban a kérdésekben, amelyekre nincs uniós jogszabályi rendelkezés, ott a tagállami eljárásjog lesz az irányadó. Amikor a tagállami eljárásjog alkalmazandó egy uniós jogi igény érvényesítésére, akkor tiszteletben kell tartani a fent említett elveket.

A dolgozat az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének gyakorlati alkalmazása során felmerülő elméleti kérdésekre keresi a választ. Az egyenértékűség körében azt vizsgálom – többek között –, hogy mitől lesz két eljárásjogi szabály egyenértékű. Mit lehet összehasonlítani és milyen szempontok szerint kell értékelni? Mitől lesz egy eljárási szabály kedvezőtlenebb? A tényleges érvényesülés elve is további értékelést igényel: mitől lesz egy igényérvényesítés gyakorlatilag lehetetlen és mi alapján rendkívül nehéz? Milyen objektív és milyen szubjektív szempontok értékelése szükséges ennek megítéléséhez? Mi a tagállami bíró

feladata ezen a téren? Van-e, és ha igen, akkor hol húzódik a határa az uniós jog érvényesítésének?

A hazai és a nemzetközi jogirodalomban már önmagában az is megosztja a szerzőket, hogy az EU-jog meghatározhatja-e a tagállami eljárásjog kereteit, illetve, hogy van-e a tagállamoknak eljárási autonómiájuk. Hogyan illeszkedik ez a két elv az EU jogvédelmi rendszerébe, milyen jogforrási alapja van az elsődleges jog szintjén?

Az 1976-os *Rewe*¹ és *Comet*² ítéletekre visszanyúló, tehát több mint 40 éves joggyakorlata van az EUB-nek az uniós jog tagállami eljárásjog keretében történő érvényesíthetőségének megítélésében. Az uniós jog érvényesítésére szolgáló szinte valamennyi jogorvoslati eszköz, peres és nemperes, polgári és közigazgatási eljárási jogintézmény tárgya volt az előzetes döntéshozatali eljárás keretében feltett kérdéseknek.

Kétségtől vonzónak tűnik végig venni a polgári peres eljárás valamennyi szakaszát és megvizsgálni, hogy például a perakadályokra vagy az első- és másodfokú eljárás szabályaira, a felek jogaira és kötelezettségeire, a perorvoslatok kereteire egyenként milyen kérdések merültek fel az EUB joggyakorlatában, és a vonatkozó határozatai miként értelmezhetők a magyar Pp. keretei között. Ezek kimerítő bemutatása és elemzése azonban meghaladja a doktori dolgozat kereteit, ráadásul egy eltérő tagállami szabályozás kapcsán kifejtett EUB-i álláspont nem feltétlen értelmezhető és alkalmazható a magyar polgári perrendtartás rendszerében. Sokkal inkább indokolt és szükséges az EU-jog és a tagállami eljárásjog egymáshoz való viszonyának a megértése: milyen logikai lépések, vizsgálódási szempontok alapján lehet megítélni egy-egy eljárásjogi rendelkezés uniós joggal való összhangját. Ahhoz, hogy erre a kérdésre 2020-ban választ adjunk, szükséges megismerni és megérteni, hogy az elmúlt negyven évben milyen fejlődésen ment keresztül az EUB-i joggyakorlat. Szembetűnő, hogy az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének megszövegezése első megjelenésétől napjainkig elhanyagolható mértékben változott, abban ugyanakkor valamennyi jogirodalmi álláspont egyetért, hogy a tartalma és hatása korszakonként eltérő tendenciákat követ.

¹ Rewe ítélet, C-33/76, ECLI:EU:C:1976:188.

² Comet ítélet, C-45/76, ECLI:EU:C:1976:191.

II. A dolgozat felépítése

A fejlődés végigkövetése érdekében a dolgozat első felében az egyenértékűség és tényleges érvényesülés elvének kialakult joggyakorlatát három korszakra osztva vizsgálom. Ezek a korszakok három eltérő megközelítést is jelentenek. Amint azt látni fogjuk, ahogy lépünk előre az időben a döntések szemléletmódját többpólusú hatások befolyásolják: az EUB látókörébe egyre nagyobb számban kerültek olyan jellegű ügyek, amelyek az uniós jog érvényesülésének tagállami korlátaira mutattak rá, mindemellett az integrációs fejlődés, a politikai és a gazdasági környezet változása a konkrét ítéletek szintjén is éreztette hatását. Az első két korszak elemzése alkalmat ad arra is, hogy több olyan jogvédelmi eszköz kialakulását és fejlődését áttekintsük, ami alapján véve meghatározzák az egyének tagállammal szembeni igényérvényesítési lehetőségeik alkalmazását is. Egyebek mellett olyan kérdések merültek fel ebben az időszakban, hogy a tagállam hivatkozhat-e a belső elvülési határidőre az egyénnel szemben abban az esetben, ha nem megfelelően ültette át az irányelvet a tagállami jogba. Milyen kártérítési felelőssége van a tagállamnak az uniós jog megsértése miatt? Az ideiglenes intézkedés elrendelésének korlátai sérthetik-e az uniós jog hatékony érvényesülését? Mikor kell hivatalból alkalmazni az uniós jogot?

A harmadik korszak alatt csatlakozott Magyarország az Európai Unióhoz, ezért a 2004-et követő joggyakorlat vizsgálata során nagyobb hangsúlyt kívánok fektetni arra, hogy az EUB jogértelmezése milyen hatással volt a magyar polgári eljárásjogra és a bírói gyakorlatra. Ebben a fejezetben két nagyobb kérdéskört elemzek részletesen. Az elsőben azt vizsgálom, hogy a magyar jog keretei között van-e lehetőség arra, hogy egy jogerősen lezárt ügyet újratárgyaljanak az EUB-nek egy később született határozatára hivatkozással. A második esetkör pedig a fogyasztói jogok érvényesítésével kapcsolatos eljárásjogi problémákra kíván fókuszálni, különös tekintettel a magyar bírói gyakorlatban felmerült nehézségekre. A joggyakorlat fejlődésének korszakonkénti bemutatásával további célom az is, hogy rámutassak a két elv jelentőségére: miként váltak megkerülhetetlen hivatkozási alappá az uniós jog és a tagállami eljárásjog viszonyának megítélésében.

A dolgozat második felében az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének napjainkra kialakult rendszerét mutatom és elemzem. Hipotézisem szerint a három fejlődési korszak során az EUB joggyakorlata által kialakult szempontok egy koherens rendszert alkotnak, amely által bármely tagállami rendelkezés vizsgálható abból a tekintetből, hogy az EU-jog érvényesítését megfelelően szolgálja-e vagy sem.

Ez a vizsgálat egy összefüggő folyamatként képzelhető el, amelyben egymásra épülő kérdések alapján lehet előrejutni. Az egyenértékűségnél először azt kell vizsgálni, hogy van-e vonatkozó uniós *eljárásjogi* rendelkezés; ezt követően be kell azonosítani az uniós jogon alapuló igénnyel összehasonlítható tagállami *anyagijogi* szabályt; a harmadik kérdés irányul ténylegesen arra, hogy az uniós jog érvényesítésére irányuló tagállami *eljárás szabályok* kedvezőtlenebbek-e, mint amelyek a nemzetre vonatkoznak. A tényleges érvényesülés elvének szempontrendszerét is hármas felosztásban fogom elemezni: először azt, hogy az adott tagállami eljárásjogi szabály mikor teszi *lehetetlenné*, másodsorban pedig, hogy milyen esetben *rendkívül nehéz* az uniós jog érvényesítését. A harmadik szempont, amit figyelembe kell vennünk, hogy a fent vázolt vizsgálatunk eredménye megfelel-e a jogirodalom által *eljárás észszerűségnek* nevezett kritériumnak.

Ez a vizsgálódási folyamat a gyakorlatban számtalan nehézséget vet fel, amire a jogirodalomban többféle megoldást is felvázoltak. Ezeket ütköztetve arra törekszem, hogy átláthatóvá tegyem azt a szempontrendszert és folyamatot, amely ténylegesen annak megítélésre szolgál, hogy az uniós jog tagállami érvényesíthetősége biztosított-e.

A téma egyik legvitatottabb és a nemzetközi jogirodalomban is leginkább megosztó kérdése az „*eljárás autonómia*” fogalma. Kétségtől nem túl szerencsés szókapcsolat az uniós jog és a tagállami eljárásjog viszonya felcímkezéséhez, ráadásul még az EUB is átvette ezt a határozatainak indokolásában. A dolgozat ezzel foglalkozó utolsó fejezetében célul tűztem ki, hogy az eltérő álláspontok szembeállítása mellett választ adjak arra a kérdésre, hogy van-e a tagállamoknak eljárás autonómiájuk.

A EUB – bár megadja az egyenértékűség megítéléséhez szükséges szempontokat – a legtöbb esetben az értékelést az alkalmazandó eljárás szabályok tekintetében közvetlen ismeretekkel rendelkező tagállami bíróságra hagyja, amelyek alapján az ilyen jellegű kérdéseket világosan tudja megítélni. Ugyanez igaz a tényleges érvényesülés elvének feltételrendszerénél is.

Munkám során a Kúrián számos esetben merült fel ezeknek a kérdéseknek megítélése, ezért a dolgozat szemléletmódját is nagymértékben áthatja ez a megközelítés: miként oldaná meg az adott problémát egy tagállami bíró? A vonatkozó szakirodalmi források szerzői között szintén érezhető volt ez a fajta pragmatikus megközelítés, mivel többségében olyan szakemberek írtak monográfiákat és tanulmányokat ebben a témában, akik az EUB bírója illetve főtanácsnokaként, vagy tagállami felsőbb bíróságok bíróiként szembesültek ezekkel a nehézségekkel.

III. A kutatás módszertana és a felhasznált források

Dolgozatom témája meghatározta a kutatás lehetséges módszertanát. Az EU-jogi és a magyar jogi – sokszor azonos elnevezésű – fogalmak meghatározásához, elkülönítéséhez jogdogmatikai módszereket alkalmaztam. Azt vizsgáltam, hogy az EUB a két elv kapcsán olyan egységes fogalmi rendszert dolgozott-e ki, ami a magyar eljárásjog és bíró gyakorlat számára is egyértelműen értelmezhető, alkalmazható. Ennek során találkoztam azzal – a jogirodalomban már felismert – nehézséggel, hogy az EU-jog nem rendelkezik egységes, szuverén elméleti háttérrel.³ Az európai jogról való gondolkodást, az európai jog tudományát még ma is elsősorban tematikus kérdések határozzák meg, így pl. az EU-jognak a nemzeti jogrendszerekre gyakorolt hatása, az EUB jogfejlesztő tevékenysége. Ezen módszertani sajátosságokra és korlátokra tekintettel az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének tartalmát és hatását elsősorban az EUB, illetve a tagállami bíróságok vonatkozó joggyakorlatának vizsgálatával ismertetem. Az egyes megállapítások alátámasztására közel kétszáz EUB-i határozatra hivatkozom, amelyek közül az ún. „vezető ügyeket” a vonatkozó nemzetközi szakirodalom elemzésével kellő mélységben ismertetek is. A kiválasztott források jelentős része kifejezetten a tagállamok polgári eljárásjogának alkalmazását érintik, az eltérő jogágak közötti különbségek figyelembevétele miatt nem ölelik fel a közigazgatási és a büntető eljárásjog vonatkozó EUB-i joggyakorlatát. A dolgozat első részében az ítélezési gyakorlat változásainak bemutatására főként *Michael Dougan*, *Takis Tridimas* és *Diana-Urania Galetta* csoportosítását vettem alapul.

A dolgozat második részében arra törekedtem, hogy az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének rendszerszintű vázát készítsem el: milyen lépések és kérdések mentén vizsgálható egy tagállami eljárásjogi rendelkezés, ha azt az uniós jog érvényesítésére alkalmazzák. Ez a folyamat feltételezi a joggyakorlat következetességét, az egyes vizsgálati szempontok alátámasztására mindig az EUB joggyakorlatát és nemcsak egy-egy ítéletet vettem alapul. Mindezek mellett természetesen vannak olyan ügy- és eljárástípusok, amelyek nem illeszkedtek ebbe a rendszerbe, ami jellemzően az adott ügy sajátos körülményeire vezethetők vissza. A két elv gyakorlati alkalmazhatóságának elemzéséhez jelentős részben *Michal Bobek* és *Sacha Prechal* és *Constantin Kakouris* tanulmányaiban megfogalmazott álláspontokat tekintettem irányadónak.

³ VARJU Márton: Az európai jog tudománya Magyarországon. In: JAKAB András – MENYHÁRD Attila: *A jog tudománya*. HVG-ORAC, Budapest, 2015. 355-356.

IV. Az értekezés következtetései

Az Európai Unió abban sajátos és különleges, hogy az általa biztosított jogok érvényesítése és védelmére teljes és koherens rendszert tudott létrehozni. Az uniós jogon alapuló igények érvényesítése a tagállami bíróságokon (is) történik szemben a nemzetközi szervezetekkel, ahol a végrehajthatóság rendszerint kevésbé biztosított.

Teljes a bírói jogvédelem rendszere, mivel annak intézményi feltételei úgy tagállami, mint uniós szinten rendelkezésre állnak. Koherens, mivel közvetlen és közvetett igényérvényesítésre egyaránt van lehetőség a tagállami bíróságokon, az uniós jogi aktusok felülvizsgálatára pedig az EUB előtt indíthatók eljárások.

Az Európai Unió jogvédelmi rendszere átláthatatlan és kiszámíthatatlan. Átláthatatlan, mert az általa biztosított jogok végrehajtása többnyire a tagállamok által biztosított eljárási szabályozás, továbbá intézményi keretek között történik. Bár vannak a jogrendszerek között átfedések, azonban megállapítható, hogy az uniós jog érvényesítése tagállamoként jelentős mértékben eltérő feltételekkel és mértékben valósul meg. Az eljárási rendszerek sokfélesége az EU-ban fenntartja a lehetőségét annak, hogy 27 féleképpen hajtsák végre az uniós jogot. Ez magában hordozza azt is, hogy egyenlőtlen jogvédelemhez jutnak az egyének az unión belül. Ugyanakkor úgy vélem az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének történeti fejlődése rámutat arra is, hogy az uniós jog megfelelő érvényesülésének nem a tagállami szabályozás sokfélesége jelenti a legnagyobb akadályt, hanem sokkal inkább azok minősége: merevsége és következtelensége.

1. A jogtörténeti fejlődésből levonható következtetések

Az EUB az 1976-tól 1990-ig terjedő első korszakban alkotta meg a tagállami eljárásjog vizsgálatának elvi alapjait: az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvét. Az EUB megközelítése ugyanakkor a konkrét ügyekben tartózkodó maradt, kevés kivételtől eltekintve a határozataiban vizsgált tagállami rendelkezéseket kielégítőnek találta. Jelentős előrelépést jelentett – és ez a későbbi joggyakorlatot is alapjaiban meghatározta – hogy a tényleges érvényesülés elve kiegészült egy újabb szemponttal, miszerint azt is vizsgálni kell, hogy az adott tagállami rendelkezés nem teszi-e *rendkívül nehézé* az uniós jogrend által biztosított jogok gyakorlását. Egyetértek *Michael Dougan*-nal abban, hogy ez a kiegészítés a tényleges

érvényesülés elvének megújításaként értelmezhető, ami jóval nagyobb behatást engedett a tagállami eljárásjogba.⁴

Az 1990-től 2004-ig tartó második korszak joggyakorlatára több integrációs tényező is kihatással volt. Ezek közül kiemelendő a Maastrichti Szerződés és az Európai Unió történetének legnagyobb mértékű 2004-es bővítése. A nagyszámú uniós (főként irányelvi) jogalkotás⁵ magával hozta azokat a jogvédelmi kérdéseket, hogy miként lehet érvényesíteni azokat a károkat, amelyek a nem, vagy a nem megfelelően átültetett uniós jogszabályokból eredtek. A második korszakban alapvetően változott az EUB megközelítése: az uniós jogon alapuló igények érvényesítésére szolgáló tagállami szabályok diszkriminatív alkalmazásának tilalmáról, egy jóval pozitívabb kötelezettséget állított fel az EUB. Uniós szabályozás hiányában az EUB joggyakorlata alakította ki az uniós jog megsértése miatti tagállami kártérítési felelősség elvét. A korszak számos jelentős határozata mellett, ez tekinthető az EUB leginkább intervencionalista döntésének, nagy hatással volt a tagállamok jogrendszerére, azon belül az egyéni jogvédelem fejlődésére. A joggyakorlat-elemzés összegzései közül nem hiányozhat ugyanakkor, hogy rendkívül hullámozó volt az EUB megközelítése, amit számos kritikai álláspont is megerősít: az EUB sokszor következetlenül próbált egyensúlyt teremteni a tagállami eljárási autonómia és az uniós jog hatékony érvényesülésének biztosítása között.

Annak a jogalkotás szintjén is megjelenő törekvésnek, hogy az Európai Uniót közelebb kell hozni az állampolgárokhoz az lett a következménye, hogy a nagy vállalkozások gazdasági érdekei mellett az EUB-nek szembesülnie kellett a magánszemélyek uniós jogon alapuló szociális igényei érvényesítésének problémáival is. Ez leginkább – részben a gazdasági válság miatt is – a harmadik korszak fogyasztóvédelmi ügyeiben csúcspontot ért el. Nem túlzó az a következtetés, hogy a magyar bíróságok számára ezek az ügyek jelentik a mai napig az egyik legnagyobb kihívást: mit követel meg az uniós jog a fogyasztók jogvédelme érdekében, és ezt miként lehet a polgári perekben érvényesíteni. A fogyasztó és a vele szerződő fél közötti egyenlőtlen helyzet csak a szerződő feleken kívül, pozitív beavatkozás útján egyenlíthető ki. A tagállamok felelőssége, hogy megfelelő és hatékony eszközök álljanak rendelkezésre ahhoz, hogy megszüntessék a tisztességtelen feltételek alkalmazását. Ez a kötelezettség a tagállami bíróság felé abban nyilvánul meg, hogy hivatalból köteles vizsgálni a 93/13/EGK irányelv

⁴ DOUGAN, Michael: *The Vicissitudes of Life at the Coalface: Remedies and Procedures for Enforcing Union Law before the National Courts*. In: Paul CRAIG – Gráinne DE BÚRCA (szerk.): *The Evolution of EU Law*. Oxford University Press, Oxford, 2011. 413.

⁵ Az uniós jogalkotók 1987-től 1992-ig összesen 174 irányelvet fogadtak el.

hatálya alá tartozó szerződési feltétel tisztességtelen jellegét, ezzel ellensúlyozva a felek között egyenlőtlen helyzetet. Az adott kérdések hivatalbóli megítélésének feltétele, hogy a bíróságok rendelkezésére álljanak az ehhez szükséges jogi és ténybeli elemek. Ez utóbbi feltétel azt jelenti, hogy csak a keresettel támadott szerződési feltételek érvénytelensége vizsgálható a tagállami bíróság által. Nem állapítható meg olyan kötelezettség, hogy a tagállami bíróságoknak részleges érvénytelenség megállapítására irányuló perekben – erre irányuló kereseti kérelem hiányában – a fogyasztói szerződés egészét, minden egyes egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel esetleges tisztességtelenségét hivatalból kellene vizsgálniuk. Ez a megállapítás következik az eljárási észszerűség elvének alkalmazásából is: az uniós fogyasztóvédelmi jog tényleges érvényesülésének követelménye nem töri át a kérelemhez kötöttség elvét. Egyetértek *Beka* álláspontjával, aki a rendelkezési elv vonatkozásában kifejti: „*a fogyasztók védelme érdekében indított eljárások nem válnak inkvizitórius jellegűvé. A jogvita ténybeli kereteinek figyelembevételére irányuló követelmény olyan »határvonalat« képez, amelyet a bíróságok nem léphetnek át.*”⁶

Az EUB következetes joggyakorlata szerint az uniós jog nem írja elő a tagállamok számára új jogorvoslati eszközök kialakítását, nem kíván más eljárásokat biztosítani a jogalanyok uniós jogon alapuló igényeinek érvényesítésére, mint amit a nemzeti jog megállapít. Nem áll fenn a jogerős ítéletek felülvizsgálatára irányuló általános kötelezettség az uniós jog, illetve az EUB határozatának hatékony érvényesülése érdekében. Mindazonáltal az egyenértékűség elve megköveteli, hogy ha a tagállami szabályozás szerint van perújításra lehetőség, akkor azt az uniós jogsérelem esetén is alkalmazni kell.

A Pp. 393. § a) pontja lehetővé teszi az alapperben el nem bírált jogerős bírói vagy más hatósági határozatra hivatkozással perújítást kezdeményezését. Ez a szabály azonban nem értelmezhető úgy, hogy az az EUB határozatára is vonatkozik. A joggyakorlat egységes a tekintetben, hogy a perújításnak az a) pontban szereplő alapesete kifejezetten ténykérdések tekintetében kíván rendkívüli perorvoslati lehetőséget biztosítani. Az EUB az előzetes döntéshozatali eljárásban hozott határozatában tehát – akár az uniós jog értelmezéséről, akár érvényességéről dönt – minden esetben jogkérdésben és nem ténybeli kérdésben foglal állást, így perújítási okként a magyar szabályok szerint nem alkalmazható. A magyar szabályok lehetővé teszik az alapjogsérelem, illetve az EJEE-ben foglalt jog megsértése esetén a perújítást, azonban ez a jogorvoslat relatív hatályú: kizárólag az adott alkotmányjogi panaszt előterjesztő,

⁶ BEKA, Anthi: *The Active Role of Courts in Consumer Litigation: Applying EU Law of the National Courts' Own Motion*. Intersentia, Cambridge, 2018. 198.

illetve EJEB eljárását kezdeményező fél számára nyílik meg a per újrátárgyalásának lehetősége. Ugyanez igaz az előzetes döntéshozatali eljárásban érintett félre is, ezért a magyar perújítási szabályok emiatt sem sértik az egyenértékűség elvét.

Az EUB joggyakorlatának korszakonkénti áttekintése alapján megállapítható, hogy az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének mantraszerű ismétlése ellenére hatása és alkalmazása időről időre más-más eredményre vezetett. Sok szempontból alátámasztott az a megállapítás is, hogy az EU-jog hatása az eljárásjogra lényegében az integrációs fejlődés letükröződése.

2. Az egyenértékűség elvével kapcsolatos következtetések

Az Európai Uniónak van hatásköre felállítani egy saját eljárásjogi rendszert, de amíg ez nem valósul meg, addig az uniós jogon alapuló igények érvényesítésére is – abban a körben, amelyben nincs vonatkozó szabály – a tagállami jogot kell alkalmazni. Az uniós jog érvényesítésénél tehát először azt kell megvizsgálni, hogy annak alapját képező uniós norma tartalmaz-e eljárásjogi rendelkezést. Ebben a körben figyelemmel kell lenni arra is, hogy az Európai Unió egyes szektorális szinten megvalósuló irányelvi szabályozásával nem szorítkozik kifejezetten az uniós vagy határon átnyúló elemet is tartalmazó jogviták rendezésére, hanem a tisztán tagállami jogban foglalt igények érvényesítésére is előír eljárásjogi szabályokat.

Az egyenértékűség megítéléséhez két fő kérdést kell megvizsgálni: az adott tagállami szabályozás összehasonlíthatóságát, ezt követően pedig annak esetleges kedvezőtlenebb jellegét.

Az összehasonlíthatóság vizsgálatához először is az szükséges, hogy két eltérő uniós jogon és egy kizárólag tagállami jogon alapuló anyagi jogi szabályt viszonyítsunk egymáshoz. Uniós jogon alapuló igény egyenértékűsége egy másik uniós jogi igénnyel nem vizsgálható. A második feltétel az, hogy az összehasonlítás azonos jellegű és jogágba tartozó eljárásra vonatkozzon. Az egyenértékűség elve a tagállami jog megsértésére alapított keresetek és az uniós jog megsértésére alapított hasonló keresetek egyenlő elbírálását jelenti, eltérő jellegű peres eljárások vagy különböző jogágra vonatkozó peres eljárások egyenértékűség nem vizsgálható.

Egy eljárásjogi szabály kedvezőtlenebb jellegét komplex módon kell vizsgálni, tehát nem elegendő egy-egy tulajdonsága alapján, az esetleges előnyöktől elvonatkoztatva dönteni. Míg látszólag ha egy eljárásjogi rendelkezés kedvezőtlenebbnek tűnik is, azt is meg kell vizsgálni,

hogy esetleg más szempontból ez a rendelkezés nem eredményez-e olyan előnyöket, ami a szabály hátrányos jellegét „kioltaná”. Ezt az alapelvet tehát nem lehet úgy értelmezni, mint amely arra kötelezné a tagállamokat, hogy a legkedvezőbb belső jogi szabályozásukat terjesszék ki valamennyi hasonló keresetre.

Az EU-jog érvényesíthetőségének nem a tagállami eljárásjogi szabályozás különbözősége a fő akadálya, hanem azok minősége. Az teljesen egyértelmű, hogy ha két összehasonlítható anyagi jogi igény közül az egyik alkalmazására – attól függetlenül, hogy uniós jogon alapul vagy sem – eltérő és minden szempontot egybevetve, kedvezőtlenebb szabály vonatkozik, akkor az a jogrendszer koherenciáját is megkérdőjelezi. Az a jogrendszer, amelyek az egyenértékűség elvébe ütközik már önmagában következetlen. Sok olyan kérdést válaszolt meg az EUB, amit ha a tagállami alkotmányos kontroll kereteiben vizsgálnának, akkor szintén megállapítható lenne a jogsérelem.

3. A tényleges érvényesülés elvével kapcsolatos következtetések

Az összehasonlító elemzés alapján megállapítható, hogy a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően a hatékony bírói jogvédelem és a tényleges érvényesülés elvének tartalma és követelményei azonos célt szolgálnak. A tényleges érvényesülés elvének legnagyobb mozgatórugója az, amikor lehetővé teszi a tagállami igényérvényesítés „*rendkívül nehéz*” jellegének vizsgálatát. A történeti áttekintés alapján megállapítható, hogy valamennyi korszakalkotó döntése az EUB-nek ezen a szemponton alapul. Ez jeleníti meg – többek között – az arányosság elvét, továbbá ez szolgálja leginkább az uniós jog hatékony bírói jogvédelmének gyakorlati megjelenését a polgári eljárásban. Az érvényesítendő anyagi jog mindig hatással van az alkalmazandó eljárásjogra. Az eljárásjognak kell igazodnia az érvényesítendő anyagi joghoz. Ezt a rugalmasságot minden eljárásjogi kódexnek biztosítania kell. Enne fordítottja elképzelhetetlen.

A két elv vizsgálódási szakaszai közül ugyanakkor a „*rendkívül nehéz*” szempont a legszubjektívebb is. Az eljáró tagállami bírónak figyelembe kell venni, hogy a kérdéses rendelkezésnek milyen az egész eljárásban betöltött helye, mégpedig ebben a körben az adott ügy összes ténybeli és jogi összefüggését szükséges egyedi módon mérlegelni.

Az eljárási határidők és az illetékfizetési kötelezettség, a hatásköri és illetékességi szabályok által okozott földrajzi távolság, a kötelező jogi képviselő vagy például túlzott alaki feltételek előírása rendkívül megnehezíthetik az uniós jogon alapuló igények érvényesítését. A jogbiztonság, az egyének speciális jogvédelmének és szakszerű képviselőjének előírása, az

igazságszolgáltatás fenntarthatóságát és a bírák szakosodását meghatározó követelmények valamennyi jogrendszer alapelveinek részét képezi. Ebből következően nem kerülhetnek mellőzésre kizárólag abból az okból, mert rendkívül megnehezítik az uniós jogból eredő igények érvényesítését. A tényleges érvényesülés elve tehát egy megkérdőjelezhető követelmény, mégpedig a bírósági eljárás alapelvei által. Ezt nevezzük az eljárási észszerűség vizsgálatának. Védelmet biztosít az uniós jog alkalmazása során a peres eljárás egészét meghatározó alapelvekkel ellentétes jogértelmezéssel szemben. A tényleges érvényesülés elve csak azt követeli meg, hogy a tagállami eljárási szabályok ne tegyék rendkívül nehézé az uniós jog gyakorlását; azt viszont nem írja elő, hogy e jogok gyakorlása könnyű vagy bármivel is könnyebb, olcsóbb, gyorsabb, hatékonyabb legyen, mint a tagállami jog.

Álláspontom szerint a bevezetőben tett hipotézis, amely szerint az EUB joggyakorlata által kialakított szempontok egy koherens rendszert alkotnak, az értekezés alapján beigazolódott. Ez a vizsgálódási folyamat alkalmas arra, hogy a tagállami jogrendszerek hiányosságait kiszűrje, az EU-jogot a diszkriminatív és a gyakorlatban ellehetetlenítő tagállami eljárási szabályoktól védje. Ez a jogvédelmi rendszer koherens és a gyakorlatban alkalmazható, ugyanakkor a tagállami szinten korántsem tökéletes, bizonyos esetekben komoly kihívást jelenthet a végső következtetés megítélése. Amennyiben a bemutatott teszt elvégzése nem vezet megnyugtató eredményre, akkor végső esetben továbbra is az előzetes döntéshozatali eljárás alkalmazandó, ugyanis – mint ahogy tette azt az elmúlt negyven évben – továbbra is az EUB adhat hasznos és kielégítő választ az EU-jog érvényesítésének tagállami nehézségeinek megítélésében.

A „*tagállamok eljárási autonómiája*” egy téves és félrevezető fogalom annak leírására, hogy az EU-jog milyen hatással lehet a nemzeti eljárásjogra. Az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének követelménye implicit módon magában foglalja azt, hogy a tagállami jogrendszerek eljárási rendelkezései nem mentesek az EUB felülvizsgálata alól. A megosztott jogirodalmi álláspontok közül leginkább *Bobek* megközelítésével értek egyet, miszerint az EU-jog végrehajtása körében a tagállamoknak nincs szabad mozgásterük. Az uniós jogalkotás az eljárásjog területén célhoz kötött és korlátozott, illetve terület-specifikus. Ezzel szemben az EUB által végzett jogértelmezés korlátlan: minden olyan tagállami eljárási szabályt illetően állást foglalhat, ami érinti az uniós jog végrehajtását, ha azt előzetes döntéshozatali eljárás keretében elé terjesztik. A peres eljárás minden szakasza és jogintézménye vizsgálható az egyenértékűség és a tényleges érvényesülésnek való megfelelés szempontjából. A tagállamoknak mindaddig van eljárási autonómiájuk, amíg arra valamely bírójuk rá nem kérdez az EUB-nál.

V. Saját publikációk jegyzéke és azok független idézettsége

MUZSALYI Róbert: Van-e lehetőség perújításra az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásban hozott határozatára hivatkozással? *Magyar Jog*, 2019/10. 582-589.

Független idéző: 1, Fügő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 1

TÖRÖK Judit: Perújítás. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári eljárásjog I-II.: Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, HVG ORAC, Budapest, 2020.

MUZSALYI Róbert: Az egyenértékűség elve az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában. *Európai Jog*, 2018/4. 1-9.

Független idéző: 1, Fügő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 1

LÁRIS Liliána: *Az Európai Unió pénzügyi érdekei, különös tekintettel az Európai Ügyészség eljárásában érvényesülő fairness jogokra*. ELTE, Budapest, 2019.

MUZSALYI Róbert: Az EU-jog hatása a magyar polgári eljárásjogra. *Magyar Jog*, 2015/6. 348-358.

Független idéző: 2, Fügő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 2

TOLNAI Ildikó. Joghatóság kérdése az ingatlanon fennálló osztatlan közös tulajdon árverés útján történő megszüntetése iránti kereseti kérelem esetén: Az Európai Unió Bírósága C-605/14. számú Virpi Komu és társa ügyben 2015. december 17-én hozott ítélete. (2017)

GELENCSÉR Dániel. A versenyjogi kártérítési perekről általában. (2018) In: POLOUF Tamás: *Versenyjogi kártérítési perek – Kézikönyv a joggyakorlat számára*. pp. 251-263

MUZSALYI Róbert: Az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésének magyar joggyakorlata EU tagságunk első tíz évében. *Európai Jog*, 2014/3. 1-9.

Független idéző: 3, Fügő idéző: 1, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 4

András OSZTOVITS et al. "Half Empty or Half Full?": The Case Law of the Hungarian Courts Regarding the Preliminary Ruling References During the First Ten Years After the EU Accession. In: Sándor, István (szerk.): *Business Law in Hungary*, Budapest, Patrocinium Kiadó, 2016. 640-658.

VARGA Zsófia. *Az EU-jog alkalmazása: Kézikönyv gyakorló jogászoknak*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017.

KISS Gábor. Az Európai Unió Bírósága, az Alkotmánybíróság és a Kúria eljárásának kezdeményezése. Megjelent: *Polgári eljárásjog Kommentár a gyakorlat számára*. HVG-ORAC, Budapest, 2017. 277-282.

VARGA Zsófia. Melyek az előzetes döntéshozatali kérelem érdemi elbírálásának feltételei? *Európai Jog*, 2017/4. 1-21.

Róbert MUZSALYI; András OSZTOVITS: "Half Empty or Half Full?": The Case Law of the Hungarian Courts Regarding the Preliminary Ruling References During the First Ten Years After the EU Accession. In: SÁNDOR, István (szerk.): *Business Law in Hungary*, Patrocinium Kiadó, Budapest 2016. 640-658.

Független idéző: 1, Fügő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 1

Szalma József: A magyar jogrendszeréről és a magyar vállalkozói jogról – egy angol nyelvű kötet fényében. (2016) *PRO FUTURO* 256-259

MUZSALYI Róbert: A joggyakorlat dilemmái a szerződési feltételek tisztességtelenségének vizsgálatánál. *Európai Jog*, 2016/6. 19-31.

Független idéző: 6, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 6

TÖRÖK Éva. A fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos jogalkalmazás – különös tekintettel az egyértelmű megfogalmazás követelményére. (2018) Megjelent: *A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai a XXI. században*. pp. 67-81

JUHÁSZ Krisztina. A tisztességtelen szerződési feltételek hivatalbóli vizsgálata. (2018) *ELJÁRÁSJOGI SZEMLE*. 40-53.

GYURIS Árpád. *Az Európai Unió hatása a magyar szerződési jogra*. (2018)

JUHÁSZ Krisztina. Fogyasztói jogok és a végrehajtási záradék. *IUSTUM AEQUUM SALUTARE*. 2018/4., 183-190.

VALENTINY Pál: *Verseny és szabályozás*. MTA KRTK, Budapest, 2017.

JUHÁSZ Krisztina. Az általános szerződési feltételek vizsgálata az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában. *IUSTUM AEQUUM SALUTARE*, 2019/1.143-170.

MUZSALYI Róbert, BUDAVÁRI Krisztina: A tagállamok eljárási autonómiájának korlátai: az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének gyakorlati alkalmazása. *Kúriai Döntések*, 2015/9. 996-1000.

Független idéző: 2, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 2

GELENCSÉR Dániel. A versenyjogi kártérítési perekről általában. (2018) In: POLOUF Tamás: *Versenyjogi kártérítési perek – Kézikönyv a joggyakorlat számára*. pp. 251-263.

Herbert Küpper: *Verwaltungsgerichtsbarkeit in Ungarn*. (2018) Megjelent: *Handbuch Ius Publicum Europaeum*. Band VIII. pp. 717-826

MUZSALYI Róbert: Az EU-jog hatása a magyar polgári eljárásjogra, különös tekintettel az új polgári perrendtartásról szóló törvény koncepciójára. In: ÁBRAHÁM, Márta (szerk.) *Mailáth György Tudományos Pályázat 2017: Díjazott dolgozatok*, Országos Bírósági Hivatal, Budapest, 2017. 772-817.

MUZSALYI Róbert: A pertárgyérték jelentősége a polgári eljárásban, különös tekintettel a kisértékű perekre. In: BATA, Marcell – DEÁK, Beáta (szerk.) *Acta iuvenum Caroliensia III*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2012. 472-500.

Független idéző: 1, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 1

Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.

MUZSALYI Róbert: Joghatóság a felszámolási eljáráshoz kapcsolódó perekben. *Magyar Jog*, 2016/3. 166-172.

Független idéző: 6, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 6

JUHÁSZ László: *A magyar fizetésképtelenségi jog kézikönyve I*. HVG-ORAC, Budapest, 2016.

VÖLCSEY Balázs: Az új európai fizetésképtelenségi szabályozási modellek. Megjelent: *Mailáth György Tudományos Pályázat 2016 díjazott dolgozatok*, 673-736.

BÓKA János: Fizetésképtelenségi eljárások az új magyar nemzetközi magánjogi kódexben. (2016) Megjelent: *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai* pp. 240-259.

CSŐKE Andrea: *A Brüsszel I. vagy a Fizetéseképtelenségi rendelet? – Joghatósági probléma és egy újabb válasz az Európai Unió Bíróságától.* (2018)

JUHÁSZ László: *A magyar fizetéseképtelenségi jog kézikönyve I.: 2019. évi kiadás, az új Pp. hatálybalépésével kapcsolatos újdonságokkal és a Cstv. 2017. évi módosításával.* HVG-ORAC, Budapest, 2019.

CSŐKE Andrea: *Hol folyhat a per? – az Európai Unió Bírósága joghatósági kérdésekre adott válaszai a Brüsszel I. rendelet és a Fizetéseképtelenségi rendelet körében.* (2019)

MUZSALYI Róbert, CSŐKE Andrea, Nicoleta Mirela NASTASIE: The Undertaking: Mystery or Reality? How does the undertaking provided by the 2015/848/EU Regulation, work in Romania and in Hungary? *EUROFENIX THE JOURNAL OF INSOL EUROPE*, 2019/4. 30-31.

MUZSALYI Róbert, CSŐKE Andrea, Nicoleta Mirela NASTASIE: A kötelezettségvállalás: rejtély vagy valóság? Hogyan működik a 2015/848/EU Rendelet által létrehozott kötelezettségvállalás intézménye Romániában és Magyarországon? *Gazdaság és Jog*, 2020/1., 23-28.

MUZSALYI Róbert: A vezető tisztségviselők felelőssége fizetéseképtelenség esetén: az uniós szintű szabályozás szükségességéről. *Polgári Jog*, 2017/5. 1-7.

Független idéző: 1, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 1

CSŐKE Andrea. *Nagykommentár a csőd eljárásról és felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez.* HVG-ORAC, Budapest, 2017.

MICZÁN Péter: A Cstv. 33/A. §-a szerinti megállapítási perbeli alanyváltozásokról – I. rész. *CÉGHÍRNÖK* 2020/2. 2-5.

MUZSALYI Róbert: Directors' liability: What should be the minimum degree of harmonisation in the EU? *EUROFENIX THE JOURNAL OF INSOL EUROPE*, 2017/3. 21-23.

Független idéző: 4, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 4

Burkhard HESS. *The Implementation of the New Insolvency Regulation: Improving Cooperation and Mutual Trust.* Nomos/Hart, 2017.

Yevhen SHCHERBYNA: *The Duties and Liabilities of Company Directors in Insolvency Proceedings: A Comparative Analysis.* Mykolas Romeris University, Vilnius, 2018.

Arie van EIJSDEN: *Vakstudie 10 – Invorderingswet.* Wolters Kluwer, 2018.

Sander DE VOLDER: *Wrongful trading in het nieuwe Belgische insolventie- en vennootschapsrecht.* Ghent University, 2019.

MUZSALYI Róbert: Responsabilité des dirigeants: quel est le degré minimal d'harmonisation européenne souhaitable? *EUROFENIX THE JOURNAL OF INSOL EUROPE*, 2017/4. 26-30.

MUZSALYI Róbert: A felülvizsgálati eljárás korlátai a csőd- és felszámolási eljárásban. *Magyar Jog*, 2015/6. 171-177.

Független idéző: 6, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 6

MOLNÁR Ambrus: *Összefoglaló vélemény: a Kúria nem érdemi határozatai.* (2015)

JUHÁSZ László: *A magyar fizetéseképtelenségi jog kézikönyve I.* HVG-ORAC, Budapest, 2016.

KORMOS Erzsébet: *Felülvizsgálat. Megjelent: Kommentár a polgári perrendtartáshoz.* Wolters Kluwer, 2016, 791-826.

GELENCSÉR Dániel: A felülvizsgálat feltételei és a felülvizsgálati eljárás általános rendelkezései. (2017) Megjelent: *Polgári eljárásjog Kommentár a gyakorlat számára*. HVG-ORAC, Budapest, 823-868.

CSÖKE Andrea: *Nagykommentár a csődeljárásról és felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez*. HVG-ORAC, Budapest, 2017.

JUHÁSZ László: *A magyar fizetéseképtelenségi jog kézikönyve I.: 2019. évi kiadás, az új Pp. hatálybalépésével kapcsolatos újdonságokkal és a Cstv. 2017. évi módosításával*. HVG-ORAC, BUDAPEST, 2019.

MUZSALYI Róbert: Csődeljárások a számok tükrében. *Gazdaság és Jog*, 2015/9. 20-24.

Független idéző: 7, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 7

BÓKA János: A fizetéseképtelenségi harmonizációjának lehetőségei az Európai Unióban. *Európai Jog*, 2016/5. 1-10.

BÓKA János: A szerkezet-átalakítási eljárások és a fizetéseképtelenség új megközelítése az Európai Unióban. Megjelent: *A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióban*. Budapest, 2016. 243-269.

BÓKA János: Fizetéseképtelenségi eljárások az új magyar nemzetközi magánjogi kódexben. Megjelent: *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai*. Budapest, 2016. 240-259.

BÓKA János: Fizetéseképtelenségi eljárások az új nemzetközi magánjogi törvényben. *Gazdaság és Jog*, 2016/7-8. 11-18.

CSÖKE Andrea: *Nagykommentár a csődeljárásról és felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez*. HVG-ORAC, Budapest, 2017.

BÓKA János et al: *Commercial and Economic Law in Hungary*. Wolters Kluwer, 2019.

CSÖKE Andrea. *Nagykommentár a csődtörvényhez: Nagykommentár a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez*. HVG-ORAC, Budapest, 2019.

MUZSALYI Róbert: A hitelezői igénybejelentés határideje a felszámolási eljárásban: szemelvények a Kúria legutóbbi döntéseiből. *Céghírnök*, 2019/2. 3-4.

MUZSALYI, Róbert: Beavatkozó vagy kényszerű pertárs? II.: A kifogással érintett hitelező speciális eljárási helyzete csőd- és felszámolási ügyekben. *Céghírnök*, 2017/8. 3-4.

Független idéző: 1, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 1

CSÖKE Andrea: *Nagykommentár a csődeljárásról és felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez*. HVG-ORAC, Budapest, 2017.

MUZSALYI Róbert: Beavatkozó vagy kényszerű pertárs? I.: A kifogással érintett hitelező speciális eljárási helyzete csőd- és felszámolási ügyekben. *Céghírnök*, 2017/7. 5-6.

Független idéző: 2, Függő idéző: 0, Nem vizsgált idéző: 0, Összes idéző: 2

CSÖKE Andrea: *Nagykommentár a csődeljárásról és felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez*. HVG-ORAC, Budapest, 2017.

CSÖKE Andrea. *Nagykommentár a csődtörvényhez: Nagykommentár a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez*. HVG-ORAC, Budapest, 2019.

MUZSALYI Róbert: Az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésének tapasztalatai a magyar bíróságok gyakorlatában: Észrevételek a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának Összefoglaló véleményéhez. In: HARSÁGI Viktória; RAFFAI Katalin; SURI Noémi (szerk.): *Az*

Európai Unió új és megújuló jogforrásainak szerepe a magyar magánjog fejlesztésében. Pázmány Press, Budapest, 2014. 155-171.

MUZSALYI Róbert: Európai Unió Bírósága joggyakorlatának hatása a polgári eljárásjogra. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2015. 209-214.

MUZSALYI Róbert: Az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elve az Európai Unió Bírósága joggyakorlatában. In: HARSÁGI Viktória; RAFFAI Katalin; SURI Noémi; SZABÓ Sarolta (szerk.): *Határon átnyúló viták rendezése: törekvések és megoldások.* Pázmány Press, Budapest, 2015. 185-195.

MUZSALYI Róbert; FARKAS Attila; GÁSPÁR Mónika: Felszámolási eljárás. In: GELENCSÉR Dániel; REVICZKY Renáta (szerk.): *Polgári nemperes iratmintatár.* HVG-ORAC, Budapest, 2019, 817-1070.

MUZSALYI Róbert: Zálogjoggal kapcsolatos nemperes eljárások. In: GELENCSÉR Dániel; REVICZKY Renáta (szerk.): *Polgári nemperes iratmintatár.* HVG-ORAC, Budapest, 2019, 547-575.

MUZSALYI Róbert; BOTH Sándor Ignác; WITZL Petra (szerk.): *Az új Pp. és a kapcsolódó iránymutatások: A Kúria Konzultációs Testülete és a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezlete által közzétett állásfoglalásokkal egységes szerkezetben.* HVG-ORAC, Budapest, 2019.